

G. A. PANKRUŠEV, Племена Карелии в эпоху неолита и раннего металла. Академия Nauk SSSR. Moskva—Leningrad 1964. 196 sidor.

I ett brett upplagt och väl dokumenterat arbete Древняя история северозапада Европейской части СССР gav N. N. GURINA 1961 en mångsidig och värdefull översikt av ryska Karelens och Leningrad-distriktets skeenden under stenåldern och tidig metallålder. Arbetet kompletterade A. V. BRJUSOVs История древней Карелии från år 1940 och tillförde nytt material, som främst härrör från Gurinas egna grävningar 1947—1954. Ett mycket stort avsnitt i boken omfattar beskrivningar av fyndplatser och fynd. Arbetet kommer alltid att vara av grundläggande betydelse för forskningen av området. Det innehåller en resumé på tyska och kan alltså användas också av icke ryskkunniga forskare.

En i många avseenden olik uppfattning om Karelens stenålder än Gurinas företrädar G. A. PANKRUŠEV i sitt ovannämnda arbete om Karelens stammar under neolitikum och tidig metallålder. Författaren har under en följd av år (1955—1959) bedrivit undersökningar på området och kommer med en hel del nytt material, även om huvudparten är detsamma som hos Gurina. Boken kommer säkert att väcka diskussion och stimulera forskningen, och ett referat av en del av författarens resultat och åsikter förefaller vara motiverat, isynnerhet hos boken kommit ut endast på ryska och utan någon resumé på annat språk. Ett ställningstagande skall därvid undvikas.

Inalles över 300 fornlämningar från stenåldern och tidig metallålder, ungefär till tiden omkring Kristi födelse, är i detta nu kända från ryska Karelen. Huvuddelen av dem utgörs av boplatser; därtill kommer det berömda gravfältet på Olenii Ostrov i Onegasjön samt hållristningsgrupperna vid Onega och Vitahavskusten. Fyndmaterialet omfattar huvudsakligen stenföremål och keramik, träföremål föreligger endast från Olenii Ostrovs gravar, och metallen är sparsamt företrädd. Efter en översikt av de olika fornsakerna, deras former och funktion, övergår författaren till dateringsfrågorna och skildrandet av byggelsens utveckling, vilka intar en central plats i avhandlingen.

Dateringen är främst baserad på en jämförande granskning och bygger därvid på likheter med grannområdena. Därtill kommer boplatsernas höjdläge över de stora insjöarna samt i någon mån pollenanalys. I keramiken förekommer fem huvudgrupper: s.k. Sperringskeramik, grop- och kamkeramik, asbestkeramik, textilkeramik samt en oornerad keramik, huvudsakligen i den följd de här omnämnts.

Gurina räknar till mesolitisk eller förkeramisk tid endast tre boplatser, alla belägna vid Medveznaja gora (Karhumäki) väster om Onega, alla andra förs av henne till neolitisk tid. Pankrusev räknar med ett betydligt större antal mesolitiska boplatser, boplatser utan keramik och med ett material antingen av kvarts eller skiffer och flinta. Till stor del är de upptäckta av Gurina, till en del av honom själv.

Kvartsboplatserna är av två slag, antingen 1) helt utan flintföremål med kvartspilspetsar, -skrapor, -knivar mm.; ibland med något skiffer, då yxor eller mejslar, eller 2) sådana där det förekommer något litet flinta och skiffer vid sidan av kvartsbeståndet. De förra »rena» boplatserna är 29, de senare är 7 till antalet.

Den andra förkeramiska huvudgruppen, boplatserna med huvudsakligen skiffer- och flintföremål kan ibland innehålla även kvarts, men då endast i liten mängd. Flintan är rikligt företrädd och ibland kan den till och med dominera över skiffren. Yxor och mejslar av skifferarter är förhärskande former.

De äldsta kvartsplatserna (Sulgu IV, Sulgu IX, Kudoma I) förläggs av författaren redan till det 7. förkristna årtusendet, de yngre till 6.—5. årtusendet f.Kr. Han sammanställer dem med boplatser från Askola III och Suomusjärvikulturen i Finland och daterar dem där-efter. Å andra sidan hävdar han, att kvartsen i Karelen förblev det förhärskande materialet

ännu under Suomusjärvikulturens tid och att utvecklingen på denna punkt inte förlöper parallellt med Finlands.

Kvartsboplatserna dominerar framför allt i norra och mellersta Karelen, i de sydligare områdena blev flintan förhärskande. Boplatser med kvartsmaterial har inte anträffats söder om Sjamozero (Säämäjärvi), flintboplatser inte nordligare än på Olenii Ostrov. Författaren räknar härvid med två etniska grupper: kvartsboplatsernas folk skulle vara besläktade med Askolakulturens, flintboplatserna åter skulle representera immigranter söderifrån, närmast från området mellan Oka och övre Volga. Han daterar de senare till 4. årtusendet och räknar med, att de nya invånarna fört med sig flintan; senare skulle de ha börjat använda också inhemska råämnen.

Till gruppen av dessa invandrare räknar författaren även den befolkning, som begrov sina döda i gravfältet på Olenii Ostrov. Gurina understryker i sitt arbete en del arkaiska drag hos gravfältet, i vars gods flintan är dominerande, bl.a. pilspetsarnas mesolitiska prägel (liknande Svidrytypen), och räknar med att gravfältet skulle tillhöra några av Karelen äldsta invånargrupper, men det oaktat daterar hon gravfältet först till mitten eller 2. hälften av 3. årtusendet, mer än tusen år senare än Pankrušev. Denna polemiserar även mot Gurinas uppfattning, att gravfältet skulle ha varit i användning under 500—600 år, och framhåller, att det vore omöjligt att gravgodset under en så lång period kunde ha hållit sig så enhetligt och oförändrat som det i själva verket är. Han räknar med en tidsrymd av endast 50—100 år. Liksom gravfältet daterar han boplatserna på ön till 4. årtusendet.

De två olika etniska och kulturgrupperna från förhistorisk tid kan urskiljas även under tidig keramisk tid. De äldsta boplatserna med Sperringskeramik tillhör kvartsboplatsernas folk, de är att betrakta endast som ett nytt stadium i kulturutvecklingen. Sperringskeramiken förekommer också endast i de norra och mellersta delarna av Karelen. I södra delarna utgörs den äldsta keramiken av gropkeramik av s.k. Ljalovotyp, som är hemma i området mellan Oka och övre Volga. Den tolkas som bevis för en fortsatt immigration därifrån, och skulle sålunda även den utgöra ett utslag av fortgående utveckling.

Båda keramikgrupperna uppträder i början av 3. årtusendet. För Sperringskeramikens vidkommande räknar författaren med nordiskt ursprung, endast tekniken skulle vara lån söderifrån. Möjligen har den uppkommit i Finland, kanske något senare i Karelen. Det är kanske orsak att härvid nämna, att Gurina lämnar möjligheten, att den skulle härstamma österifrån, öppen och anser att frågan inte är slutgiltigt löst.

Av 55 boplatser med Sperringskeramik i Karelen är endast 15 »rena», på de övriga förekommer den tillsammans med andra keramikarter. Beträffande dessa »blandade» boplatser företräder författaren en uppfattning, som är av stort intresse och av principiell natur. Gurina o.a. räknar med, att förekomsten av olika keramikarter utgör utslag av kronologiskt olika bosättningar, också då de förekommer på samma boplatser och t.o.m. i samma kulturlager — ifall man inte där kan uppvisa mellanformer, som skulle utgöra bevis för en fortgående lokal utveckling från den ena arten till den andra. De olikartade keramikerna på en boplats, t.ex. tre, skulle betyda att boplatserna bebotts i tre olika omgångar, och att det för varje gång vore fråga om nya invandrare. Möjligheten, att nybebyggelse verkligen kan ha skett flere gånger, förnekas inte av Pankrušev, men han anser dylika fall som undantag och hävdar med bestämdhet, att olika keramikarter på en given tidpunkt kan ha varit samtidigt i användning. Att det intill de »blandade» boplatserna också förekommer boplatser med endast ett slag av keramik bevisar inte motsatsen. Ett bevis för sin tes ser författaren däri, att boplatserna med flere sorters keramik i allmänhet är små (högst 3000 m², en del mindre än 1000 m²) och att utbredningen av de olika keramikarterna på dem är densamma, de begränsas inte till olika delar av kulturlagret. Det förefaller honom osannolikt, att gränserna för kronologiskt olika boplatserbebyggelser skulle så helt sammanfalla. Blomst-

ringstiden för de olika keramikarterna är givetvis olika men t.ex. Sperringskeramiken i sitt slutskede och asbestkeramiken kan ha förekommit sida vid sida. Detta skulle åter betyda, att en boplats med flere slags keramik inte nödvändigtvis skulle behöva tillmätas en lång tillvaro, författaren räknar med att de flesta skulle ha varit bebodda endast under ett par århundraden, andra kanske endast några årtionden.

Författaren ger Sperringskeramiken en mycket lång livstid (3000—2100 f.Kr.), liksom även gropkeramiken. Asbestkeramiken förläggs till 1800—1200 f.Kr., och samma tid skulle motsvara kamkeramikens blomstringsskede. Textilkeramiken såväl som den oornrade skulle uppträda i slutet av det 2. årtusendet och vara förhärskande under det följande. En assimilering av kulturen — och de olika folkelementen — tog vid i slutet av det 3. årtusendet och var genomförd något århundrade senare. Därefter kan man tala om en enhetlig karelsk kultur, även om ett antal stamenheter utformades och uppvisar särdrag i keramik och stenföremål.

De mesolitiska kvartsboplatsernas invånare betecknas av författaren som protosamer, flintboplatsernas åter som fennougrier, liksom även de senare gropkeramikerna. Förbindelser söderut upprätthölls genom hela ifrågavarande epok, likaså till Finland, även om författaren hävdar, att dessa försvagades sedan den verkliga karelska kulturen uppstått. Som utslag av förbindelserna med Finland räknas djurhuvudyxorna av onegisk grönskiffer, krummejslarna som införts till Karelén, likheten hos idolerna osv. Även asbestkeramikens teknik anser författaren vara införd från Finland, men han understryker kraftigt, att den karelska asbestkeramiken både vad käriformen och ornamentiken beträffar är en annan än i Finland. Textilkeramiken antar han ha kommit med immigranter från Leningradområdet, som snabbt smälte ihop med den övriga befolkningen.

Redan i mitten av 2. årtusendet finns spår av metallhantering på boplatserna (t.ex. en smältugn vid Orov-navolok), men metallföremålen är få. Järnföremål från tiden före Kristi födelse har inte alls anträffats och först med yngre järnåldern börjar gravar med järn- och andra metallföremål uppträda. Liksom på flere andra områden i Nordeuropa kan utvecklingen inte här följas till historisk tid.

Ella Kivikoski